

"שבעים השנים הטובות של המוסד החינוכי אָשִי"

תולדות "זשיטאמירער תלמוד תורה דרכי נועם"

ובית-הספר "אָשִי" (ESHI) שבמנהטן - 1910-1980

מאת שלומי רייסקין

מבוא

"תלמידי כיתה ו' פורצים אל חדר האוכל השקט ומתבדחים על ארוחת הצהרים המצפה להם. ילדים אחדים נוטלים את ידיהם, ומברכים את ברכות-הנהנין טרם האכילה, בעוד אחרים נחפזים אל עבר התור לאוכל. הם לועגים לארוחה המזינה, מנתחים ומבטרים את האוכל, ולבסוף אוכלים את הכל בתיאבון רב. לאחר זמן מועט חדר-האוכל המרווח מתמלא בשכבות נוספות מן המשמרת השניה.

מספר מורים מצטרפים אל שולחנות תלמידיהם ושיחות ערות מתפתחות. תחושה של סיפוק ושלוה ממלאת את חלל החדר, המופרת רק לעתים על ידי צלילי צחוק. האווירה חמה ונינוחה. אלו חלק מ-230 התלמידים בבית הספר "פֶאָרְק-אִיֶסֶט אָשִי" השוכן ברח' 68-מזרח, מספר 164, שבמנהטן".¹

את התיאור הנ"ל העניקה יעל א' פרידמן, בעיתון The Jewish Week בכתבתה מן השבוע של ה-18 באפריל, 1982, זמן לא-רוב לאחר שבית הספר אָשִי שבמנהטן (אשר שמו המלא היה: "The East Side Hebrew Institute"² ובראשי תיבות כונה: ESHI), התמזג עם בית הספר פֶאָרְק-אִיֶסֶט (או ליתר דיוק - בית הכנסת פֶאָרְק אִיֶסֶט), שעד אז כלל רק גן טרום-חובה. בראשית שנות התשעים, הוסר השם "אָשִי" על ידי הוועד-המנהל החדש של בית הספר, וניתן לו השם הישן-חדש "פֶאָרְק אִיֶסֶט". בית הספר הישן אמנם המשיך להתקיים בעורקיהם של תלמידים אלו הנותרים, אך תחת שם חדש.

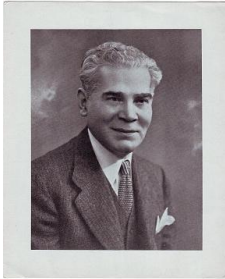
למעשה, הסרת השם "אָשִי" בראשית שנות התשעים סימן את קצו של עידן מפואר, רווי אהבה רבה ומסירות נפש עבור חינוך ילדי ישראל והרוח היהודית. אלו היו "שבעים השנים הטובות".

¹ המקור: Yael A. Freedman, "What happens when a Day School moves from Lower to Upper East Side of NY?", The Jewish Week - American Examiner (Week of April 18, 1982), page 22. זהו תרגום הדברים המופיעים בכתבה. הכתבות במאמר זה מוצגות בעברית, אך למעשה הכתבות והמכתבים תורגמו על ידי מן המקור האנגלי;

וראה מאמר בשפה האנגלית בכתב-העת "דור לדור", גליון כה, עמ' 158-172.

² קרי: המוסד העברי של הצד המזרחי של מנהטן.

איך הכל התחיל

אָשִׁי נוסד בשנת 1910 על ידי קבוצה של יהודים שהיגרו לארה"ב מהעיר ז'יטומיר ברוסיה (עתה במערב אוקראינה). דוד ר' זסלבסקי היה המייסד והמנהל הראשון. בית הספר שכן מרבית שנותיו, בין השנים 1928-1974, במבנה לבנים-אדומים גדול, בפינת רחוב 8 ושדרה B (295 מזרח רחוב 8).

בנין זה נבנה ב-1886 על מנת שישמש כבית מגורים עבור נערים מוכרי-עיתונים. ילדים אלה, מלוכלכים ועייפים בקצו של יום עבודה ארוך, היו נמנעים מלהיכנס בכניסה הראשית, ונכנסו דרך מדרגות האבן המובילות אל המרתף. אחרי מקלחת בה הסירו מעליהם את הזוהמה, הם היו מטפסים במדרגות אל עבר האגפים שם ישנו.³

הבנין לבסוף נקנה על ידי ארגון (לא-יהודי) ושמו The Children's Aid Society (החברה לסיוע לילדים), ונוהל כבית ספר בלתי-תלוי עבור ילדים עניים. היה זה ב-1928, שנה לפני ה"שפל הגדול", שאָשִׁי רכש את הבנין ועיצב אותו מחדש.

בתחילה, אָשִׁי היה תלמוד-תורה. ילדים השתתפו בפעילות בית הספר אחרי הלימודים בבית-הספר הציבורי-ממלכתי, ובבוקרי ימי ראשון בשבוע. 1.5 שעות הדרכה ולימוד הועברו בכל גישה. בשבתות הילדים ניהלו תפילה משלהם בבית הכנסת שבבנין.

מוסד מתקדם ואכפתי

על אף שהמנהל והמורים באותם זמנים, בראשית שנות קיומו של אָשִׁי, היו מהגרים מאירופה והיו ברובם אוטוֹדִיֶּדְקֵטִים, הייתה להם גישה מתקדמת לחינוך. השפה העברית נלמדה כשפה מדוברת, ולא כסדרה של צלילים ריקים לשינון על-פה. מחזות בכיכובם של ילדי בית-הספר הוצגו לפני כל חג. היה עיתון בית-ספר, מקהלה, חוג לאמנות, חוג לריקודי-עם ישראליים וריקודים חברתיים, טיולים למקומות בעלי-עניין, ועוד.

³ בנין זה, שנקרא בזמנו The Children's Aid Society Tompkins Square Lodging House for Boys and Industrial School (האכסניה ובית הספר התעשייתי לנערים של החברה לסיוע לילדים בכיכר טומפקינס), או בשמו האחר The Eleventh Ward Lodging House (בית האכסניה של המחלקה האחת-עשרה) נפתח ב-21 לאפריל, 1887. זהו אחד מסדרת בניינים שבו "החברה לסיוע לילדים" הלא-יהודית העניקה מחסה וחינוך לילדים-עובדים נזקקים, בייחוד לנערים מוכרי-עיתונים, ומצחצחי נעליים. חברת האדריכלות Vaux & Radford המכובדת ובעלת השפעה לאומית עיצבה את אכסניית כיכר טומפקינס, השלישי מבין כתריסר מבנים ציוריים שהחברה הקימה עבור החברה בין השנים 1879 ו-1892. הבנין משמש כדוגמה רבת-משמעות לעבודתם של Calvert & Vaux.

האזור היה רחוק מלהיות עשיר, והיו הורים אחדים שהיו נזקקים. אלו זומנו בחשאי ללפני הימים הנוראים ולפני חג הפסח. הם קיבלו תלושי-קנייה לחנויות בגדים. כל העניין נוהל בצורה שתמנע מן הילד את ההבנה שהוא מקבל צדקה.

בשנים מוקדמות אלו, אחוז גבוה של ההורים לא עמדו בשכר-הלימוד החודשי של \$4.00, אך הדלתות לא נסגרו בפני אף ילד. ארגון האמהות הכין כריכים שנמכרו לילדים עבור סנט אחד, כל אחד. הדבר גם זיכה את הילד בחלב. בימי ראשון הוגשה גם ארוחת צהרים.

בעוד בית הספר פעל במטרה להזין את מוחו של הילד, הוא למעשה דאג וטיפל באדם כולו. ילדים נשלחו למשך שלושה-שבועות למחנות קיץ. שיעורי בוקר פעלו בימות הקיץ על מנת ללמד תורה ולהוציא את הילדים מן הרחובות אל אוירה יותר בריאה. אָשִי היה תלמוד-תורה קהילתי עם כאלף תלמידים.⁴

היה זה בשנת 1948, אחרי מינויו של הרב (מרדכי) מקס ד' רייסקין כמנהל, בראשון ביולי, שפעוטון וגן ילדים נפתחו לשרת את אזור סטיווסנט-טאון (Stuyvesant Town), אזור פיטר-קופר. זמן קצר לאחר מכן, נוסד בית הספר שצמח כיתה אחר כיתה עד שהיה לתיכון. בשנת 1975 – נערכה מסיבת הסיום הראשונה לבוגרי התיכון במלון "וולדורף אסטוריה". אחד המניעים לייסוד בית הספר היה הרצון למצוא שימוש לבנין, שעמד ריק במשך השעות המוקדמות של היום. מכל מקום, ברור כי מניע חשוב ביותר היה הצורך בבית-ספר יהודי איכותי במורד מנהטן, שישרת את כלל האוכלוסייה היהודית, ולא רק את האוכלוסייה הדתית. התיאור הבא עלול לשפוך אור על שנות ייסוד בית-הספר:

הוא [הרב רייסקין – ש"ר] קיבל השראה לייסד את בית-הספר כי לא יכול היה לשאת את העובדה שבניין התלמוד-תורה עמד שומם וריק במשך היום. בהתחלה, הוא לא ידע אם יצליח לשכור את המורים, אם יהיו לו מספיק תלמידים. או, אם יהיו לו תלמידים, האם ישיג את המורים בזמן... ובכן, הייתה לו אמונה והכל הסתדר.

במשך הקיץ הראשון, הרב (יחד עם ג'ו⁵) ריצף את הרצפה כדי שהילדים ייהנו מסביבה חמה ועליזה. הוא כפתר את המעילים, הידק את הצעיפים של הילדים עם סיום הלימודים. הוא מצא גשרי-שיניים אבודים בתיקי-אוכל, דאג לכך שהילדים יאוררו ויתעמלו בפארק (עד שהסביבה נהייתה מסוכנת מדי). הוא שאף לספרי לימוד טובים, שיעורי צרפתית ובישול, טיולים בני יומיים, שימוש בעיתון ה"ניו יורק טיימס" להרחבת אופקים אצל הילדים שהיו פרובינציאליים, למרות שגרו בלב העיר

⁴ ראה: 2. Rabbi Max Raiskin, "A History of ESHI", The ESHI Scroll, Vol. 1, No. 1 (5736-1976), page 2.

⁵ איש התחזוקה.

ניו-יורק. עד לעצם היום הזה, אינני יכולה לקרוא את עיתון ה"טיימס" מבלי שארצה לשלוח גזרי-עיתונים מעניינים לרב, בשל האירוניה של סיפור מסוים – או בשל הוודאות כי הוא יכול לתקן את העוול המתואר שם.⁶

בית הספר ערך מבחן כניסה, שבוצע על ידי פסיכיאטר-קליני, ד"ר הרולד א' לזין. המבדק כלל את מבדק האישיות של ונסלר, ובדיקת האינטלגנציה של סטנפורד-בינט. מטרת המבחן הייתה לקבוע האם הילד יוכל להצליח בתוכנית דו-לשונית של לימודים יהודיים וכלליים אינטנסיביים. שכר הלימוד היה נמוך מאוד; ב-1951 השכר עמד על \$200 לשנה, כאשר גם מלגות רבות הוענקו. בשנת 1975, שכר הלימוד היה \$590 לשנה עד לכיתה ח', ו-\$850 לתלמידי תיכון, שהיה שכר הלימוד הנמוך ביותר שניתן היה למצוא.

אווירה משפחתית

אחת מתכונותיו המיוחדות והנדירות של אָשִי הייתה האווירה החמה, המשפחתית ומסבירת-הפנים. אחת ממורות בית הספר ביטאה רגש זה במלותיה: "כאשר התוודעתי לראשונה אל אָשִי, האווירה בה הזכירה לי ביקור אצל קרובי משפחה. בתור מורה, הקשר שלי עם אָשִי היה סיפור אהבה...".⁷ בוגרת אָשִי תיארה את פעילות בית הספר בשנים הראשונות, תוך ציון שזה היה "הבית השני שלה":

בסוף שנות ה-40 וראשית שנות ה-50, לא קראנו לזה רק אָשִי... אלא "ביתנו השני". לא ילדים חסרי בית, אלא צאצאי מהגרים יהודים אורתודוקסים, הרשומים בתלמוד-תורה השוכן שם, בילינו כל אחר-צהרים לאחר בית-הספר הציבורי, ובבוקרי יום ראשון, בשיעורים בקומה השלישית. בלילי שישי ובבוקרי יום שבת, וכל חג ומועד יהודי, בית הכנסת בעל חלונות המקושטות שבקומה השנייה הדהד מקולות תפילה, שהובלה על ידי נערים בשנות-העשרה עבור הקהילה הבוגרת, ועורר במקביל תגובה של שירה נלהבת על ידי כולם... הסמטה המתועדת בתמונה הימנית הייתה מקום הסוכה שלנו... שם אכלנו סעודות קהילתיות בחג הסוכות.⁸

באותם ימים, בשנות ה-50 למאה שעברה, הרב רייסקין היה לא רק מנהל, אך גם ה"נהג הפרטי" של הילדים, כפי שתואר על ידי אחת האמהות:

⁶ ממכתבה של גב' הלן ה' רייזר.

⁷ המקור: Rose S. Jaffe, "With Pride and Affection", The ESHI Scroll, Vol. 1, No. 1 (5736-1976), p. 6.

⁸ לקוח מן הכתבה: Rhoda Marilyn Lippel, "Tompkins Square" - Letter to the Editor, New York Times, Real Estate section (Jul 14, 1991), p. R21.

...כאשר בנותיי... למדו באָשִי, בית הספר היה בראשית ימיו. בימים שלפני הסעות מאורגנות, הרב רייסקין היה ה"נהג הפרטי" שהביא את כל ילדי רח' גרנד הביתה במכונית הסטיישן שלו, יום-יום. חצי השעה הזו כל יום העניקה לו תובנה חדה בנוגע לאישיות של כל ילד, ולא פחות חשוב – היא הנחילה אצל כל ילד במכונית "אהבה מיוחדת" אליו.⁹

אם ילד שכח את ארוחת-הצהרים שלו – הרב היה יוצא וקונה עבורו ארוחת-צהרים, או שהיה נותן לו את הסנדוויץ' שהכינה עבורו אשתו, כפי שבוגרת בית-הספר מרחיבה:

לפני שבועיים, שלחתי את בני לבית הספר בטעות ללא ארוחת-צהרים... הוא שב הביתה ואמר לנו שהאחות נתנה לו פרוסת לחם לבן כארוחה... היא שלחה אותו למטה לחדר-האוכל ושם לא מצאו ריבה, אז הוא עבר את שאר היום, והלך לחוגים, על פרוסת לחם לבן. מיד היו לי הבזקי זיכרון. הלכתי לבית הספר ודיברתי עם האחות ועם סגל המזכירות. אמרתי להם שכשהייתי צעירה, וליילד או ילדה לא הייתה ארוחת צהרים, הרב שלנו היה לעתים קרובות רץ לבית הקפה בכבודו ובעצמו, בשכונה מסוכנת ביותר, כדי לקנות ארוחה עבורם. פעמים שהארוחה הייתה נשלחת לבית הספר ע"י שליח. השקית הייתה עומדת כך שראית אותה מ"החלון", לעתים קרובות הייתה לשקית כתם מסלט הטונה. כאשר לא הייתה לך ארוחת צהרים באָשִי, היה זה דבר שהרב הפנה אליו את תשומת ליבו במיוחד. ניתן לך יחס של מלך או מלכה עם תגובה מיידית וארוחה מצוינת. אני זוכרת שייחלתי לכך שאשכח את הארוחה רק פעם אחת, כדי שאזכה לארוחה הנהדרת, בשקית החומה המוכתמת, עם מלפפונים חמוצים שבפנים. לרב רייסקין היה איכפת, וידענו את זה אז, וזה נהיה יותר ויותר ברור ככל שאנו מתבגרים ומסתכלים במבט לאחור...¹⁰

הוא גם כפתר את מעילי הילדים כאשר עזבו את בית הספר אל רחובותיה הקרים של ניו יורק:

אני זוכרת את הרב רייסקין נותן לי חפיסות קטנות של דבש בראש השנה. אני זוכרת אותו מכפתר את המעיל שלי כשהיה קר והייתי קטנה מדי ולא ידעתי איך. אני זוכרת איך הוא נטע בי אהבה והערכה לאמונה שלי. אני זוכרת את מכירות הנקניקים...¹¹

והנקודה החשובה ביותר – הוא שימש בפועל גם כאבא וכ"חובש":

⁹ ממכתבה של הגב' פרידה שמוקלר.

¹⁰ נכתב ע"י בוגרת בית הספר, סינדי רוטר-דילר.

¹¹ נכתב ע"י בוגרת בית הספר – רובין טורס-דילר.

למרות שהייתי צעיר למדיי, זיכרונותיי אודות הרב הן נעימות מאוד. אני זוכר אותו עומד במעלה המדרגות ליד הכניסה הראשית של בית הספר בכל בוקר, כאשר נכנסנו פנימה, עם חיוך על פניו! הרב עשה הכל שם. אני אפילו זוכר איך שתיפקד כאחות בית הספר פעם כאשר נתן לי תרופה שאמי אמרה שאני חייב לקחת. בידי הגדולות, ועם חיוך, ראיתי איך שהוא ממלא כפית של התרופה כדי שאבלע אותה...¹²

מנהל המוסד

הרב מרדכי גייסקין, או בשמו האנגלי – הרב מקס ד' גייסקין (האות ד' מציינת את שם הנעורים של אמו – דובנוב), נולד בערב חג-השבועות, ה' בסיוון ה'תרע"ט (ה-3 ליוני 1919, למנינים). הוריו, מהגרים מרוסיה, שלחו את בנם לתלמוד-תורה ז'טומיר "דרכי נועם", במורד הצד-המזרחי של מנהטן (הקרוי באנגלית: The Lower East Side), שמנהלה באותם ימים היה דוד ר' זסלבסקי. אחד מחבריו בתלמוד תורה אמר כי הוא היה תלמיד יוצא-דופן בהתמדתו, תוך ציון העובדה שהוא היה אחד מבין המעטים שבאמת ובתמים נהנו מכל דקה של לימוד, ולא רצו להשליך את הכל עבור משחקי-כדור בחוץ.¹³ התלמוד-תורה היה ביתו השני, והוא בילה שעות רבות בלימודיו שם. מגיל צעיר מאוד נהנה משהייה בחברתם של בני זקנה ושיבה, והאזין בקשב-רב לסיפוריהם בין מנחה לערבית. הוריו עמלו יומם ולילה

לפרנסתם בחנות שבבעלותם, ומצבם הכלכלי היה רע למדיי. מלבד גירוי שכלי ואהבת התורה, העניק לו התלמוד-תורה ארוחות חמות, ביגוד ושלח אותו למחנה קיץ על חשבונו. הנדיבות הזו והאכפתיות הרבה עשו עליו רושם אדיר, רושם שנשאר שנים רבות, הוא היה אסיר תודה לתלמוד-תורה. בדצמבר 1947, נפטר המנהל,

דוד ר' זסלבסקי, והרב גייסקין התבקש על ידי הוועד המנהל לשאת את תפקיד ניהול התלמוד-תורה. הוא שב במהירות לארה"ב מארץ ישראל, ללא היסוס, תוך זניחת עיסוקיו ולימודיו בארץ.

הרב גייסקין מונה כפרופסור-חבר לספרות עברית חדשה בגיל 28, והיה גם רואה-חשבון מורשה. הייתה לו בקיאות וידע רב בכל נושא ותחום בחיים, והוא היה נואם מוכשר. אך מעל

¹² דברי בוגר בית הספר – דוד דונטקין

¹³ דברי סול שרפשטיין (בעל הוצאה-לאור "כתב") כפי שסופר על-ידו בעל-פה בקיץ ה'תשמ"ו (1986).

הכל, הרב היה מחנך אוהב וחס, ואווירת בית הספר הייתה כשל משפחה גדולה. הוא השאיר רושם בל-ימחה על אנשים רבים, בייחוד על חיי תלמידיו ובני משפחותיהם. תלמידים רבים מציינים בחרדת-קודש איך השפעתו שינתה את חייהם, וכל אחד ואחת מתאר/ת את סיפורו/ה המיוחד.

הרב גייסקין שימש כמנהל ויו"ר של אגשי במשך עשרים-וחמש שנים, ולימד כפרופסור לספרות במכללות שונות בניו-יורק, בהם ברוקלין קולג' והאנטר קולג'. השאיפה העיקרית שלו הייתה לקרב יהודים אל היהדות, עם הסיסמא שלו ש"כל ילד יהודי זכאי לחינוך יהודי". הרב הוציא לאור ספרים חינוכיים, בהם: ספר האבות א' וב', תורת, חומשי א' וב', מצוות ומידות, וחברות עבודה. הוא ערך ספרים רבים, והיה היועץ החינוכי של ההוצאה לאור "כתב", ויחד עימם המציא משחקים יהודיים חינוכיים חדישים ועשה גם שימוש פורץ-דרך במדיה חדישה (קלטות אודיו והסרטות) לצורך הוראה יהודית.

בהיותו חולה, שנים מספר לפני מותו, עדיין שאף לחנך ולתרום לעם היהודי. הוא עלה לישראל עם אשתו ושמונת ילדיו, שם פעילותו רק התגברה, ולבסוף גם גבתה את מחירה, גופנית. מוחו תמיד קדח ועמל, בעוד גופו שואף לעזור לכל יהודי, רוחנית או גשמית. מוחו המבריק היה גדוש במאות רעיונות ששאף להגשים או להעלות על הכתב, אך בשל מחלת-לב קשה – לא מצא את הכוח להוציא את כולם אל הפועל. הרב גייסקין נפטר בצהריי יום חמישי של חנוכה, כ"ט בכסלו ה'תשל"ט (29.12.1978), ברמת אביב.

הרשמת תלמידים

בראיון לטלוויזיה הישראלית, עבור התוכנית "מורשה", ששודר ב-1976, תיאר הרב גייסקין את תהליך גיוס התלמידים:

"מה היינו עושים בחוץ לארץ? היינו ניגשים לאדם לא-דתי ומבקשים ממנו לרשום את הילד שלו דווקא ב"ישיבה"... [שכך] נקרא בית ספר דתי. הוא מפחד מפני הדת ואומר שהוא לא דתי, אז אומרים לו: "טוב, לא מלמדים את הילד תיאולוגיה; ואנחנו מלמדים אותו את ההיסטוריה שלו, את הלשון שלו, את השירים שלו, ההיסטוריה של ישראל"... ומוסיפים לאם ולאב מה שרוצים לשמוע. מוסיפים שיש לנו קורס מיוחד במחשבים, או שיש לנו קורס מיוחד במדע, או במתמטיקה חדישה – כדי למשוך אותם. וכשעובר זמן, ומגיע חג החנוכה, והילד מדליק את הנרות ויודע את הברכות, ולא הפך את הבית ולא גרם למהפכה; [כלומר:] הוא לא קורא לאמו גויה מפני שמבשלת בשבת, או לאביו גוי מפני שנוסע בשבת – אז כולם מתחילים להירגע.

ובמקום לפחד מפני בית הספר מתחילים לאהוב את בית הספר, וזה מושך אותם. כך אתה מוצא שאתה לא רק מחנך את הילד, אתה מחנך גם את הדור השני...".

אישה אחת, שהייתה אם וסבתא לתלמידי אָשִי, כתבה את הדברים הבאים בעיתון בית הספר:

גרנו אז, כהיום, באזור לא-יהודי, שהוא מסחרי בעיקרו. הרגשנו שהדבר העצים את הצורך בחיזוק הערכים והזהות היהודיים שרצינו להעניק למשפחתנו הגדילה והולכת.

בדרך מקרה, חבר הזכיר את אָשִי, שהיה אז בשנתו השניה כבית-ספר של ממש. למרות שביתנו היה כשר, יהודי ומסורתי מאוד, חששנו שבית-ספר דתי וקפדני מדי עלול ליצור קונפליקטים בין הבית לבית-הספר. ראיון ארוך ונעים למדי עם הרב גייסקין הפיג דאגות אלו. הוא עצמו בא מרקע דומה.

המבדקים העלו כי ילדינו נמצאו מתאימים ומוכשרים למאמץ של תוכנית דו-לשונית. שיתוף-פעולה מצד ההורים, והסעה-פרטית על ידי הרב גייסקין עצמו, פתרה את בעיות הסעת התלמידים.

עבדנו באופן צמוד עם ועד ההורים, ועקבנו אחר התפתחות ושגשוג בית הספר תחת הדרכתו המסורה והמוכשרת של הרב גייסקין, שנהיה חברנו. פיתחנו יחסי חברות חמים – עד היום הזה – עם חלק מן המורים.¹⁴

פעילויות העשרה

בית הספר קיים חוגים ופעילויות העשרה. מקהלה נוהלה על-ידי הגב' חנה לוי ותזמורת נוהלה על-ידי מר ס' באדמור. כמו כן, היו שיעורי באלט פעמיים בשבוע למעונינות, שיעורי פסנתר פרטיים שהועברו ע"י מר לוי ושיעורים פרטיים כאשר הצורך עלה. בנוסף לכך, לאָשִי הייתה קבוצת בייסבול לילדים (ליגת ילדים), שנוהלה על ידי מועדון האבות, והיו עיתוני כיתות, כאשר השכבות העליונות גם חויבו לקרוא ולהשתמש בעיתון ה"ניו יורק טיימס" באופן שוטף. ירידי מדע התקיימו מספר פעמים בשנה. כל כיתה הייתה צריכה להציג ניסוי מדעי כל שהוא, והמיצג הטוב ביותר היה מוכתר כזוכה. בל"ג בעומר, בית הספר כולו היה נוסע אל האי "רנדל" או אל "פאליסיידס-פארק", שם קיימו פיקניק.

¹⁴ מתוך כתבה על ידי הגב' עדינה ס. אָסֶדוֹ, דלהלן: Adina S. Asedo, "A Grandmother's Reminiscences", The ESHI Scroll, Vol. 1, No. 1 (5736-1976), page 6.

לאָשי הייתה תנועת נוער משלו, "שמשון" ו"שמשונה", שמשון – לבנים, ושמשונה - לבנות. להלן תיאורה של תלמידה באָשי בסוף שנות ה-40' וראשית שנות ה-50':

בצהריי שבתות, ישבנו בכיתות, בנים לחוד ובנות לחוד, על כסאות- עץ מתקפלות במועדונים שלנו, שמשון ושמשונה, שנוהלו על ידינו, ודיברנו על דיוני האו"ם בקשר לייסוד מדינת ישראל. אחרי הפגישות, התאספנו יחד בחדר ההמתנה בקומה הראשונה על מנת לרקוד "הוֹרָה" וריקודי-עם מזרח אירופאיים לצלילי מנגינות אֶ-קֶפְלָה, עד שהגיע הזמן לתפילת ערבית. בצהריי יום ראשון, יכולנו להשתמש בפטיפון באולם החברה במרתף כדי שאחד מהבנים הגדולים יותר יוכל ללמד אותנו את ריקודי הלינְדֵי, פּוֹקֶס-טְרוֹט, צ'ה-צ'ה ומְמָבוּ בְמֶקְצֵב 78 rpm.¹⁵

מכירת כריכים (סנדוויצ'ים)

מכיוון ששכר הלימוד היה מינימלי, היה צורך למצוא דרכים מקוריות לגייס כספים עבור החזקתו של אָשי. אחת מן הדרכים לגיוס כספים הייתה מכירת הכריכים במרכז הסחר לרהיטים (The Furniture Exchange). בימי שישי, סוחרים רהיטים מרחבי ארה"ב הגיעו במטרה לחפש סחורה, לבצע הזמנות ולעשות עסקים. הרב רייסקין הבין כי לא יהיה לאנשים אלו פנאי לצאת ולאכול, והחליט לנצל הזדמנות זו ולהעמיד שולחנות מתקפלים בכל קומה. נשים מארגון האמהות של אָשי היו מגיעות ומוכרות כריכים – שחלקם הוכנו על-ידי ג'ו, איש התחזוקה, וחלקם על-ידי מר אייב ליבּוואהל, בעל מסעדת ה"2nd Avenue Deli", שהייתה (ועודנה) מסעדה יהודית ידועה מאוד בניו-יורק. מסעדת "Ranters" מרח' דלאנסי סיפקה את העוגות, ומכרו שם גם קפה ומשקאות קלים. סוחרים רהיטים ידעו שהכסף מיועד למטרה נעלה, וזו הייתה יוזמת גיוס כספים מוצלחת מאוד, שהתפרסה על פני שנים רבות, לאורך שנות ה-50' וה-60'.

התקיימו אירועי גיוס כספים, כגון מסיבות חנוכה, סוף השבוע של יום-האם, הבזאר, ארוחות בוקר של הורים-וילדים, מכירת עוגות בבית הספר, מכירת ספרים משומשים ומכירת נקניקיות. תלמידי השכבות העליונות גם תכננו והקימו עמדות פעילות בשוקי-הפורים.

מועדוני ההורים

מועדון האבות היה מאוד פעיל במעגל החיים של בית הספר. האבות ארגנו את קבוצת הבייסבול של הילדים, וקנו עבורם מדים. בנוסף לכך, הם ארגנו סופשבוע במלון שהוקדש

¹⁵ Rhoda Marilyn Lippel, "Tompkins Square" - Letter to the Editor, New York Times, Real Estate section (Jul 14, 1991), page R21.

למטרת גיוס כספים. פרסים חולקו לכולם, וזו הייתה הזדמנות טובה לשוחח אחד עם השני, להכיר, ולדבר אודות בית הספר ותכניותיו. מועדון האבות ארגן טיולים בני יומיים, כאשר אבות ליוו את הילדים וארגנו את הארוחות והפעילויות. תלמידים מכיתה ד' ומעלה השתתפו בטיולים אלה. הטיולים התקיימו בדרך כלל בחדש מאי או יוני. היעד היה וושינגטון די.סי., וויליאמסבורג שבווירג'יניה, מיסטיק-סיפורט שבקונטיקט, או למחוז בני כת ה"אמיש" בפנסילבניה. לינת לילה במלון הייתה חלק מן החוויה גם כן. כל הילדים היו מתכננים במשך שבועות שלמים עם מי יהיו בחדר, ליד מי ישבו, ואלו ממתקים ובגדים ייקחו עמם למסע.

מועדון האמהות ארגן את מכירות הנקניקים פעם בשבוע בחדר-האוכל, ששימש גם כאולם הספורט או כמקום המפגש עבור פעילויות שונות. המועדון קיים גם פעילויות אחרות, כגון: חנויות מתנות בחנוכה ופורים, גיוס הכספים במרכז הסחר לרהיטים, מכירת ספרים משומשים ועוגות, ועוד.

ציונות

ציונות ואהבת ארץ ישראל והמדינה היו מאוד מרכזיים באָשִׁי לאורך כל שנות קיומו. היו תלמידים שמימשו את חלום העלייה לארץ, וגרים בישראל. תלמידים אחרים אמנם נשארו בארה"ב, אך פיתחו קשרים איתנים עם ישראל והיהדות. בראיון לטלוויזיה הישראלית ששודר ב-1976, מספר הרב רייסקין אַנְקְדוֹטָה משעשעת בנוגע להשקפה הציונית של אחד מן המורים בתלמוד-תורה בשלהי שנות ה-20 של המאה ה-20:

...אז כשהייתי ילד בן שמונה או תשע, ולמדתי ב"תלמוד תורה" (ודווקא לא באתי מבית אדוק, אבל) המורה סיפר לנו שבני-יורק, כשמסתובבים ברחובות ורואים אטליז, – אם זה טריפה – לא צריך לכתוב, אבל אם זה כשר צריך לכתוב: "כשר". אבל בישראל הכל כשר, רק אם זה אינו כשר צריך לכתוב: "לא כשר". וזה משך אותי, וקצת רימה אותי.

רוחות הזמן המשתנים

אזור שדרה B היה נתון בעיצומו של שינוי מהיר. האוכלוסייה היהודית עברה מבנייני המגורים הצפופים אל שכונות חדשות המשתייכות אל המעמד הבינוני. חלק קפצו היישר אל המעמד הגבוה. מספר האנשים שנשארו מאחור הִדְלָדְל במהירות. כמות התלמידים ב"תלמוד תורה"

הצטמצם. המשפחות נהיו קטנות יותר, מספר היהודים בשכונה היה מועט יותר. לעומת זאת, בית הספר נוכח בצורך שונה מאוד, שרק גדל והלך. הורים לא רצו לשלוח את ילדיהם לאיט-סייד ההרוס והמסוכן עבור שעה וחצי של הוראת יהדות בשעות שאחר הלימודים הסדירים. הייתה אפשרות למלא צורך חינוכי זה בקרבת-מקום יחסית למקום מגורי התלמיד. אך חינוך יהודי איכותי, השם דגש על יהדות ומצוינות אקדמית, והמציע זאת עבור שכר לימוד שבעלי הכנסה בינונית-נמוכה יכולים להרשות לעצמם, היה דבר ששווה לנסוע עבור השגתו.

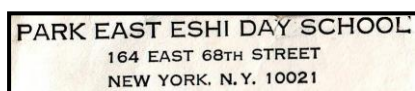
סוף דבר - בית הספר עובר שינויים

עם כל זאת, היה גבול להתעניינות הורים בבדיקת הערכים המיוחדים שהיו לאָשִי להציע. החלה להתגבש ההכרה כי אם הסביבה בו שוכן בית הספר הפכה למסוכנת כל כך עד שהורים חששו לשלוח את ילדיהם אליו, בית הספר יחדל מלהיות אפקטיבי. התברר יותר ויותר כי מעבר למשכן חדש הוא בלתי נמנע.

במשך שנים, תוך שימת לב ללחצים גוברים והולכים, הנהגת בית הספר וחבריה חיפשו מקום חלופי שיאפשר לשמור על שכר לימוד סביר. המיקום היה צריך להיות קרוב פיזית לאוכלוסיית ההורים הקיימת, על מנת לאפשר המשכיות. הרכישות, הסיידורים והרכישות שכמעט התממשו, והעלו והורידו לחילופין את התקוות במשך תקופה זו, היו רבים מכדי להעלות על הכתב.

ביולי 1975 המעבר נעשה, בעיצומם של עבודת שיפוצים בבנין החדש, בשל חוסר הנכונות להישאר במיקום הישן שנה נוספת.¹⁶

עידן חדש החל במסורת בת 65 השנה של שירות עבור ילדים יהודיים. אך בית הספר שרד חמש שנים אחר כך, ואז התמזג עם בית-הכנסת "פארק אִיֶסֶט", שהיה לו רק גן ילדים עד אז, בעוד שאשי כללה גן ילדים עד כיתה י"ב. בית הספר נקרא מאז והלאה "פארק אִיֶסֶט אָשִי".

כאמור, בראשית שנות התשעים, ועד המנהל השמיט את השם "אָשִי" מבית הספר, והוא נקרא מאז "Park East Day School".¹⁷ אם כן, בית הספר עדיין קיים, אלא תחת שם אחר.

¹⁶ "Hebrew Institute Is Planning To Relocate To YMHA", East Side News (Friday, August 3, 1973), page 4; Hugh Wyatt, "Hebrew School Spurns Exodus to Suburbs", Sunday News, Living in Manhattan and the Bronx (January 4, 1976), Front page.

¹⁷ Gerard R. Wolfe, "The Synagogues of New York's Lower East Side: A Retrospective and Contemporary View", New York: Fordham University Press 2013, p. 86: "As the Jewish community dwindled, the ESHI day school eventually merged with uptown Park East Synagogue's day school. Today, the school is known as The Park East Day School. With the move of the day school, the former congregants of ESHI joined community synagogue".

אָשִׁי אֵימָץ אֶל חִיקוֹ יֵלֵד, בְּמִצַּב הַקֶּשֶׁה בְּיוֹתֵר, וְחִינֵךְ אוֹתוֹ לְהַזְדַּהוּת בְּרַמ"ח אַבְרָיו עִם עַם-
יִשְׂרָאֵל, בְּכָל תַּחֲוֹם, מִבְּלִי לְהִסְתַּגֵּר, וּבְמַטְרָה לְהַצְלִיחַ בְּחַיֵּי הַחֹלִין. אַךְ מֵעַל הַכֹּל, בֵּית הַסֵּפֶר
לִימַד אֶת הַיֵּלֵד אוֹ הַיֵּלְדָה לְהִיּוֹת יְהוּדִים גְּאִים, מְסוּרִים לְעַמָּם, לְמוֹרֶשֶׁתָם, וּלְאַרְץ יִשְׂרָאֵל.